

Павло САЦЬКИЙ

ХРИСТІЯНСТВО, ЦЕРКОВНИЙ ПОРЯДОК І ХРИСТІЯНСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Метою цієї статті є розкриття й усвідомлення суті суспільного порядку, встановленого за активного сприяння традиційних християнських церков грецького і римського обрядів, висвітлення цивілізаційної ролі Церкви як особливого інституту.

Для висвітлення вказаної проблеми необхідно: розглянути сутність символіки, притаманної юдаїзму, християнству, ісламу, уживаної в античні часи греками тощо; означити основні ідейно-філософські засади «церковного порядку», принципи їх еволюції у порівнянні з іншими релігійно-філософськими системами; дослідити біологічно-психологічну, соціальну і економічну функції Церкви та її інституцій у часи середньовіччя і наслідки їх здійснення; підсумувати суспільно-політичне значення церковного порядку для формування сучасної християнської цивілізації.

Треба визначитися із уживаними поняттями: під християнством слід розуміти релігійно-філософську систему, котра існувала позаінституційно, але лягла в основу суспільного порядку, встановленого згодом Церквою. Відповідно, під «церковним порядком» слід розуміти суспільний порядок, встановлюваний і регульований Церквою як структурованою та адміністрованою матеріально і духовно інстанцією.

Павло Сацький – кандидат історичних наук, старший викладач Київського національного економічного університету.

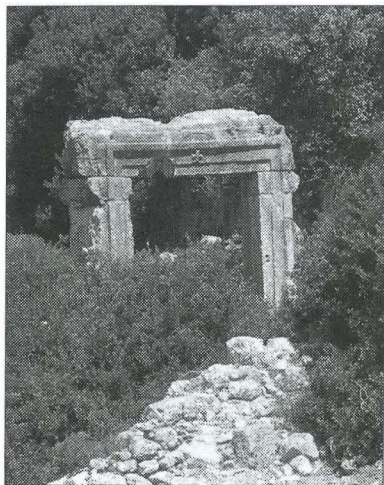

Фото 5.

смерті Ісуса заради спасіння людства, а втілював спадкоємність античної світоглядної системи.

Хрест пізніший, взятий на озброєння «церковним порядком», символізував початок від основи, від землі, рослину-дерево, але був спрощений за зразком хреста – знаряддя страти, на котрому прийняв смерть Ісус. Так, у період III ст. по Р. Х. використовувався при оздобленні хрест, який символізував рослину, але зображувалося і її коріння, котре ніби живило ту рослину від основи. Такий хрест можна побачити, зокрема, на плиті-фрагменті оздоблення церкви Св. Миколая IV ст. (фото 7).

Ранній хрест був не мертвим символом, а органічним елементом системи античної символіки, частиною світогля-

зруйнованого античного міста III ст. на о. Кекова (фото 5) і на колоні базилики кримського Херсонесу VI–X ст. (фото 6)), бере свій початок із античних часів. За своєю симетрією він нагадував квітку барвінка. Рівнораменний хрест візуально не має нічого спільного із тим хрестом, на котрому було розп'ято Ісуса. Отже, хрест раннього християнства не був символом

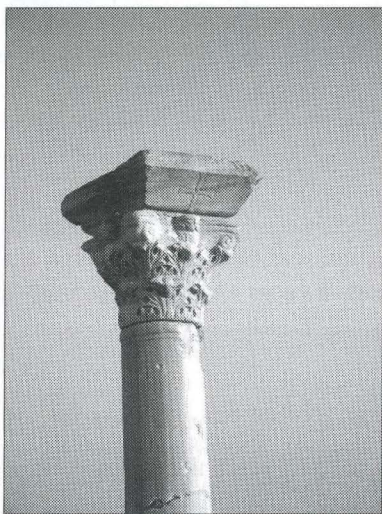

Фото 6.

ду. Не людина була духовно закутою в ньому, а він оселявся в душі людини. Хрест «церковного порядку» – всюдисущий, він опановує душі усіх людей, і сам «церковний порядок» вимагає від людини пустити цей хрест до себе в душу. Він росте й у своєму зростанні породжує жагу всебічного і багатогранного пізнання світу через призму хреста, зміцнюючи духовну владу «церковного порядку», але й закладаючи основи його дезінтеграції й циклічності у розвитку. Адже процес пізнання є дискусією, дискусією між носіями влади й ідеології «церковного порядку» у суспільстві, котре йому підвладне. Дискусія дезінтегрує й інтегрує спільноту циклічно.

Фото 7.

Гібридом є хрест вірменського християнства, певним чином аналогічний хрестові-дереву раннього християнства. Він містить у собі чіткі ознаки давнього хреста із грецьких часів – того, котрий прийняло християнство, котрий є відображенням квітки із пелюстками, орієнтованими на чотири сторони світу. Поряд із тим він містить і чіткі ознаки хреста, прийнятого «церковним порядком», котрий є деревом із основою й кореневищем. Вірменський хрест на зображеннях в основі часто має аналоги кореневої системи, стилізовані під декоративний орнамент. Вертикальна перетинка хреста має вигляд променя, котрий починається від вершини хреста й продовжується, оскільки має перспективу подовження вниз, до його основи-«кореневища», горизонтальна перетинка має форму відрізка, котрий на перехресті двох перетинок

рядок. Йдеться саме про народи, а не про їхні духовні, політичні й військові еліти, котрі часто бунтували супроти Риму. Рим не зазіхав на традиції, але готовий був дарувати власні культурні й духовні надбання. В цьому була сила Риму і водночас його слабкість. Чому в 395 р. Римська імперія розкололася саме на дві частини, обидві цивілізаційно рівнозначні й рівноцінні, а не більше? При цьому східна вистояла і зберегла імперію, а в західній державна влада занепала.

Християнство, трансформуючись у «церковний порядок», одну частину імперії зробило могутнішою, а іншу знищило. Натомість церковний порядок у західній імперії мав міцну організацію на місцях, але ліберальний ступінь вертикальної інтегрованості. Церковний порядок у східній імперії був жорстко вертикально інтегрованим, але не мав достатнього порядку на місцях. Це породжувало, зокрема, іконоборчий та подібні йому рухи¹. Західний церковний порядок давав можливість особистості творчо виявитися у його рамках, східний намагався не допустити цього. Слід відзначити, що боротьба особистості із «церковним порядком» проходила зі змінним успіхом. Завдяки цьому західний «порядок» (латинський) проводив експансію, нарощуючи свою паству, даючи їй у значних межах свободу.

На чому ж тримався церковний порядок? Його протягом перших століть існування живила римська політична й економічна система і військова могутність. Східний порядок (у Візантійській імперії) поєднався в єдину інституційно-ідеологічну систему з римською політичною системою. Західний же порядок перейняв римську політичну й адміністративну систему, знищивши її попереднього титульного носія – Західну Римську імперію. Саме західний порядок століттями зберігав спадщину загиблої імперії, а з початком доби Відродження фактично передав її у надійні руки. Східний порядок упав під тиском ним же породжених сект і гібридів й передав у спадщину наступним поколінням лише пам'ять про себе.

¹ Успенский Ф. История Византийской империи: В 5 т. – Т. 1. – М., 2001. – С. 253–258.

Церковний порядок Старого світу (поняття охоплює цивілізації, відомі європейцям на східній півкулі до відкриття Америки) відрізнявся від жрецької деспотії Нового світу (цивілізації доколумбової Америки), котра постала перед Європою з відкриттям Америки. У Новому світі жрець був носієм сакральної мудрості, необхідної для життя особи і цивілізації загалом. Від нього залежало сьогодення і майбутнє. Минуле для особи доколумбового Нового світу залишалося стійким і непорушним, тому що було очевидним і зрозумілим – досить було лише поглянути на Сонце, Місяць та зорі, зрештою, на все навколо². Для майбутнього воно могло дати лише те, що зуміє взяти від нього жрець.

У цивілізацій Нового світу практично не існувало історичної науки, оскільки основи порядку були очевидними, а влада не підлягала сумніву. Вона була породжена порядком речей на землі. Цей порядок ніхто не міг порушити, тож слід було готуватися до його цілковитого сприйняття. Так необмежена влада жрецької касти над людьми і суспільством забезпечувалася природним порядком речей. У Старому ж світі обмежена людськими сумнівами влада церковного порядку спиралася на основи християнської етики і традиції, котрі й слід було вживлювати у повсякденність історичній науці. Так церковний порядок і започаткував основи технічного і наукового прогресу. Лише у сумнівах людина без упину шукає своє місце в природі, намагаючись переконати себе в тому, що вона має право на займане місце в природному порядку речей. А намагаючись переконати – стає винахідливою, прагне пізнати і перевіряє на відповідність запропонованим церковним порядком зразкам існуючий порядок речей. Перевіряючи, людина сумнівалася, а сумніваючись, переконувалася у своїх можливостях, роблячи винахідливішим у мистецтві переконувати і власне церковний порядок. Таким чином, у боротьбі за оптимальні точки співіснування церковний порядок і суспільство прийшли до конфлікту із природним порядком речей і розпочали його деконструювання.

² Легенда о докторе Фаусте. – М., 1978. – С. 119.

Суспільства цивілізацій Старого світу здійснювали всі фундаментальні кроки, оглядаючись на минуле, шукаючи в ньому відповіді на виклики сьогодення і йдучи назустріч викликам майбутнього. Де протистояння поглядів на суспільний лад і сумніви щодо порядку речей у світі, там очевидно стає потреба обґрунтування оптимальності статус-кво на кожний момент часу, а оптимальність має доводитися аргументами. Правові аргументи могли бути надані лише історичними документами, тобто з оглядкою на минуле. У Новому світі минуле не було чинником розвитку, жити слід було викликами сьогодення, саме у сьогоденні суспільство готувалося до викликів майбутнього³.

Коли провісники церковного порядку прийшли у Новий світ, цивілізаційні основи порядку його формацій захиталися, оскільки жрецтво не мало змоги дати відповідь на виклики своїми сакральними знаннями про порядок речей у світі. Церковний порядок із позицій військової переваги давав відповіді на всі запитання, як у випадках війн із величними імперіями Нового світу, котрі вели Кортес і Пісарро. Відтак потребує відповіді питання: хто нищив згадки про минуле цивілізацій Нового світу – конкістадори чи аборигени? Конкістадорам було потрібне золото, аборигенам – свобода від сформованого до приходу завойовників порядку в суспільстві. Конкістадори принесли церковний порядок, котрий був не лише провісником свободи від більш жорсткого попереднього порядку, а одночасно й відповіддю на виклики сьогодення і на питання майбутнього. Все було зрозуміло – конкістадори залежні від їхньої історичної батьківщини за океаном, чекають прищестя месії, не можуть без традицій, закладених у їхній Книзі (Біблії). На цьому аборигени й будували свою парадигму відносин із конкістадорами, котра була в основі «Пополь-Вух» та ряду індіанських трактувань Біблії⁴. Для аборигенів та їхніх нащадків сам «церковний порядок» став цінністю.

³ *Еліаде Мірча*. Мефістофель і Андрогін. – К., 2001. – С. 56–61.

⁴ Пополь-Вух / Пер. з мови кіче Р. В. Кінжалова // <http://www.theosophy.ru/lib/popolvuh.htm>.

Не випадково і сьогодні Новий світ став значною мірою консерватором церковного порядку, принесеного в епоху колоніалізму зі Старого світу. Відсутність альтернативи суспільних відносин – ось головна характеристика порядку в Новому світі. А чи могла бути альтернатива сонцю, котре сходить і заходить? Цей бог є завжди, достатньо на нього поглянути⁵. А Книга зі Старого світу? В ній альтернативи на кожному кроці. Господь з'являється під різними іменами, до Господа слід звертатися, обмірковуючи досвід, у тому числі й негативний (військові поразки, рабство).

Церковний ієрарх у Старому світі був носієм певних поглядів на речі, на минуле, теперішнє і майбутнє. Погляд через цю призму давав настанову на спосіб життя, спонукав до дій. Принаймні слід було замислитися, а навіщо живеш саме так, як це диктував «церковний порядок». Тому погляд на минуле часто переглядався церковним порядком і його ієрархами. Адже християнство не здавалося, намагаючись перемогти «церковний порядок», і в цій боротьбі продовжувало існувати у формі різноманітних «гібридів» – сект і ересей.

Так слабнув церковний порядок, здавав свої позиції на користь зростаючої військової і економічної еліти. Католицька церква в абсолютистських країнах Західної Європи із XVII–XVIII ст. стає частиною державного апарату⁶. Із ослабленням церковного порядку втрачало себе і християнство як таке, пробуючи знову віднайти свої корені у давніх поганських традиціях і цінностях. А із втратою себе християнством має всі можливості відродитися у колишній могутності «церковний порядок». Мільйони людей у світі шукають духовного ідеалу, вони слабкі духом, бідні мудрістю й спрагли до пошуку. Це вірні ознаки другого пришестя.

А звідки узявся «церковний порядок»? За яких умов він можливий? Найперша умова – світська свобода у рамках церковного порядку, інакше – «можна все, що не забороне-

⁵ Легенда о докторе Фаусте. – С. 119.

⁶ Лозинский С. История папства // http://www.krotov.info/lib_sec/12_1/lozin/lozins02.html

но». Рамки, встановлені церковним порядком, легко запам'ятати й ними оперувати у стосунках із церковними установами. Церква бере на себе роль статиста суспільних відносин. Комплекс нотаріальних послуг, говорячи сучасною мовою, також був у компетенції церковних структур. Церква у часи панування церковного порядку була єдиною стабільною фінансовою структурою. Церковна десятина – основа фінансової системи, від неї вона будувалася, також це був початок глобалізації фінансової системи. Десятина була одна повсюди в Європі й для всіх. «Церковний порядок» перебував у постійному суперництві із світськими неорганізованими потугами довести своє право на вирішальне слово у політичній і економічній сферах⁷. Із коронацією Наполеона I Бонапарта у 1804 р. на імператорський престол стала очевидною перевага світської державної влади над церковним порядком⁸.

«Церковний порядок» здійснював науково-дослідну діяльність, аби тримати у ній першість, не залишаючи місця для виникнення ересей. Було створено масу науково-дослідних творів у такій кількості, щоб наситити ними суспільство, щоб іншим думкам й поглядам просто не залишалось вільного місця у суспільній свідомості. А у церковного порядку була монополія на істину.

«Церковний порядок» – явище суто зі Старого світу. Він є породженням багатьох поколінь жерців, ними він виплеканий і вимислений. Він є думка, а думка матеріальна. Про нього думають переважно історики і любителі старовини. А про що людина думає, тим вона і живе, під таким кутом зору й споглядає навколишній світ. Але як придумали сам «церковний порядок»?

Його можливо придумати лише у співавторстві із природою. А стосунки природи з людиною Старого світу були і залишаються неоднозначними, як, утім, і з людиною західної цивілізації. Замість однозначних відповідей на численні запитання людина Старого світу отримувала й отримує від

⁷ Лозинский С. История папства // <http://svany.narod.ru/popes/lozinsky/ch06.htm>.

⁸ Тарле Е. Наполеон // <http://militera.lib.ru/bio/tarle1/07.html>.

природи лише натяки, схожі на відповіді дельфійського оракула. Читаючи міфологічні твори предків, помічаємо, що більшості теоретичних наукових здобутків вже було досягнуто, але їх висловлено іншими словами, котрі також звучать для нас натяками.

Лише спроба вмістити у чіткі рамки свідомість суспільства, здійснена юдеями, у порадах планування Храму і культових речей, даних Господом Мойсеєм⁹, і римлянами завдяки будівництву помпезних храмів і колізеїв, дала поштовх до знаходження однозначних відповідей на запитання про природу речей та явищ у світі¹⁰. Але перші спроби хибували прагненням сакралізувати однозначні відповіді, зробивши їх набутком лише посвячених за походженням, майновим статусом або за національною ознакою. Посвяченими в одкровення бога у своїй релігійній системі були юдеї, також перси з їхньою зороастрійською релігійно-філософською системою, римляни, будучи носіями власного погляду на Всесвіт, оснований на елліністичній традиції, котрий намагалися наслідувати еллінізовані народи¹¹. І раптом бунт супроти геометричних рамок – християнство, котре виступає супроти всіх однозначних відповідей і, започаткувавши глобальну дискусію про суть буття, потрапляє в полон чітких форм організації, геометризується.

Із появою на філософській основі християнства церковного порядку не зникає започаткована дискусія навколо глобальних питань буття. Навпаки, церковний порядок – як західний, так і східний – її активізує, підтримує. Власне, дискусії мали трансформувати християнство, замкнувши його ідею у чітку геометричну парадигму церковного порядку. Адже всі ми знаємо – що жвавіша дискусія, то складніших

⁹ Біблія. Старий Заповіт. П'ятикнижжя Мойсееве. Друга Книга Мойсеева. Вихід 25. / Пер. укр. митрополит Іларіон (Огієнко І.) // <http://www.ukrlc.org/bible/old/Mojsej/Exodus.htm>

¹⁰ Фото 10–11. Колізей у Геріраполісі та у лікійському місті Міри (Туреччина, сучасний вигляд).

¹¹ Моммзен Т. История Древнего Рима: В 5 т. – Т. 1. – Кн. 3. – М., 2001. – С. 432–433.

Фото 10.

Фото 11.

організаційно-процедурних рамок вона потребує, а відповідно й більш ефективного контролю за їх дотриманням. Так у вільнодумній християнській дискусії міцнішав церковний

порядок. Нормативні й організаційні рамки охопили саму ідею.

Церковний порядок перебрав у християнства також і соціальну модель спільноти. В основі цієї ідеї в період раннього християнства лежало прагнення подати ідею спасіння для низів суспільства, котрі з відчаю втратили адекватне сприйняття суспільних норм. Бідні й знедолені – так звані «слабкі», за поглядами Ф. Ніцше¹², стали основою християнської релігійно-філософської системи. Церква стала пристановищем для них і центром усієї їхньої життєдіяльності. Лише там можна було отримати багату милостиню, допомогу тощо. Церква вітала це і не завжди бажала ділитися своєю соціальною базою із світськими силами. Лише будучи частиною державно-політичного апарату, церква мала ділитися зі своїми світськими покровителями. Так, київський князь Володимир Великий із прийняттям християнства допомагав бідним, чим і заклав основи непорушності княжої світської влади¹³.

Церковний порядок поступово перетворювався на основу суспільної рівноваги. Він був тією точкою біфуркації, де кількісний показник суспільних одиниць переходив у якісний. Згідно із прийнятими суспільством нормами, цінності окремих його прошарків часто не відповідають високим стандартам, установленим деякими елітними верствами, котрі утворюють власні мікрогрупи. Низка цінностей окремих прошарків не відповідає цим нормам у певні відрізки часу за певних суб'єктивних обставин. Така значна частина невідповідності ідеальним нормам цінностей часто створює критичну масу в суспільстві, котра загрожує соціальними вибухами. Лише церковний порядок спромігся стати ідеальною машиною управління тими, хто не поділяє встановлені для суспільства норми, звівши їх у єдине ціле і проголосивши ядром суспільного порядку, вказавши на те, що мікро-

¹² Ніцше Ф. Так говорив Заратустра // <http://psylib.org.ua/books/nitzf01/txt00.htm>

¹³ Повість минулих літ // Літопис Руський. – К., 1989. – С. 70–71.

групи, які встановлюють високі стандарти для суспільства, малочисельні, а тих, хто не відповідає цим стандартам, багато і разом вони сила. Церковний порядок узяв на озброєння низку цитат із Біблії заради єднання «невідповідних» під своїми прапорами й протиставлення їх «нормотворчим» мікрогрупам, змусивши останні у своїй владі спиратися на Церкву, погодившись на коронування Папою монархів і захист Церкви від загроз, визначених нею самою.

Церковний порядок прагнув стати центром рівноваги у суспільстві. Мета суб'єкта, котрий динамічно розвивається у просторі й намагається розширити свою просторову сферу життєдіяльності або суспільної відповідальності, – фізичний контроль над простором. Людина прагне здійснювати фізичний контроль над навколишнім простором за допомогою кінцівок чи різних інструментів, змінюючи його у статичному становищі, й вона прагне здійснювати цей фізичний контроль динамічно завдяки вдосконаленню власних можливостей руху в просторі. Нестача одного компенсується іншим. Бойові мистецтва як шлях до суспільного становища – одна з найяскравіших тут ілюстрацій. В основі бойового мистецтва фактично лежить чергування рівнянь і нерівностей, як в основі програмного коду – чергування «0» і «1», як в основі відносин між видами й особинами лежить принцип співвідношення подразнення та реакції. Вчасна й адекватна реакція на подразнення – нейтралізуюча дія, а у системі суспільних відносин – мистецтво управління. Це мистецтво відшліфував за століття свого існування церковний порядок.

Церковна парафія, мережа котрих покривала з роками все більшу площу планети й притягувала все більше людей, ставала основним фактором стабільності соціальної й політичної ситуації у суспільстві. До церкви люди йшли за чітко встановленим розпорядком, згідно з яким налаштували навіть свій біологічний годинник. Таким чином, церковний порядок регулював життєдіяльність мільйонів людей, змушуючи в унісон працювати їхні організми, а також в унісон мислити. Кожний крок свого життя мільйони людей вивіря-

ли згідно з режимом, установленим церковним порядком. На основі ритму, встановленого церковним порядком, світ діє й до сьогодні. Західна цивілізація пульсує у ритмі й циклах, сформованих на основі панівного донедавна церковного порядку, задаючи тон життєдіяльності усім цивілізаціям світу. Церковний порядок існує в нас на генетичному рівні, він переданий нам із кров'ю предків. Цей порядок став свого роду універсальною призмою сприйняття форм у світі.

У церковній архітектурі відтворено усі основні геометричні форми й грані навколишнього світу¹⁴. Тому дитина вже з найперших етапів свого розвитку порівнювала усі навколишні форми в природі й житті суспільства із формами церковної споруди, до котрої йшла за покликом інстинкту, виробленого церковним порядком у її батьків. Так людина, здійснюючи активний наступ на природу, підганяла під «церковний порядок» і всі життєві імпульси природи, режим життєдіяльності всього суцього на Землі, ритми самої Землі й Всесвіту. Тектонічні зрушення, котрими, за В. Вернадським, є діяльність людини¹⁵, є породженням церковного порядку. Будівництвом наступ почався, будівництвом він і завершився. То був хрестовий похід проти природи від «храму» й до «храму».

Із наступом на природу й одна на одну людина побачила, наскільки може бути близьким «кінець світу», апокаліпсис. Цей апокаліпсис творить сама людина, а навіяний він церковним порядком. Церковний порядок його проповідував, запозичивши у християнства, церковний порядок його створив і максимально наблизив. Кожна людина окремо наближає кінець свого земного існування, а церковний порядок допомагав підготуватися до цього кінця. Він проповідував колективний «кінець», котрий мав матеріалізуватися у «кінці світу» й «страшному суді».

¹⁴ Зайцев Е. А. Монастырская геометрия и библейская экзегеза // <http://www.philosophy.ru/library/fm/zaitsev.html>

¹⁵ Вернадский В. Несколько слов о ноосфере // <http://trypillya.kiev.ua/vernadskiy/noosf.htm>

Чому людина боїться суду? Що є суд для людини? Чи вирок суду є аналогом справедливості? Суд має сформувати статус окремої людини відносно інших членів суспільства за принципом «свій–чужий». Страшно бути чужим серед своїх. У цьому сенс і значення суду. Це використовував і церковний порядок через процедуру відлучення від церкви. Відлучений жив не за тими біологічними ритмами, не у тому часі й просторі. Він просто примара, «чужий». Небезпека для всіх стати чужими серед чужих жахлива, а суцільний суд породжує моторошні відчуття й передчуття. Церковний порядок створював постійне передчуття суду, передчуття загострювалося у деякі моменти життя людини. Кожен підсудний відчуває, що його душа належить не цілком йому. Його душа в руках церковного порядку, і саме завдяки судовій владі він сильний. То справжня влада і єдина влада. Хто є судовою владою – є джерелом усякої влади, бо у її руках душа всіх й усякого. Влада народжується у масовому передчутті «страшного суду».

Передчуття «страшного суду» або розв'язки дає необмежену владу над душею. Розмаїття соціологічних категорій церковний порядок замінив однією – «страшний суд». Після запровадження цієї категорії як основної в риторичі церковного порядку і в пастирській діяльності кожна людина стала позначеною печаткою «страшного суду», кожен мав його передчуття у своїй свідомості і жив із ним. Усі єдині в передчутті, але по-різному уявляють те, що буде в кінці, точніше, яким буде кінець та що буде після нього, і як слід до всього цього готуватися.

У цих дискусіях народилися різноманітні соціологічні та філософські категорії, але насамперед зміцніла печатка передчуття «страшного суду» на свідомості кожної людини. У цих дискусіях народилися також ідеї поділу влади на гілки, найпоказовішим їхнім результатом були «Левіафан» Гоббса і праці Монтеस्क'є. Як гладіатори у Римі мали над натовпом більшу владу, ніж імператор, як естрадні зірки мають більшу владу над душею людини, ніж обрані народом владні мужі, так і церковний порядок, маючи владу над мільйонами селян, вказував благородним сеньйорам на їхню жалюгідність

перед лицем добре організованої маси. Будь-яка людина із тої маси має ту ж саму анатомічну будову й фізіологічні потреби, що й можновладець, але він не має сили маси. Можновладець сам-один не може змінювати світ навколо себе. Народні маси можуть організовувати будь-які зміни, і церковний порядок як єдина впливова духовно-організаційна сила могла стримувати й спрямовувати масу. Без узгодження із позицією церковного порядку жоден сеньйор не міг свої політичні й військові рішення втілити у життя. Селянин мав змогу не узгоджувати деякі кроки свого життя із церковним порядком, а сеньйор – ні!

До церковного порядку людина зверталася, щоб отримати відповідь на свої запитання. Вона за відповідністю церковному порядку вивіряла свою життєву позицію. Тому і склад розуму, світогляд людини, котра перебувала століттями у духовній владі церковного порядку, сформувався під його впливом. Теперішня людина несе у собі не лише фізіологічну печатку церковного порядку, а й психологічну. У людини Старого світу є сумнів у правильності її місця у Всесвіті, її життєвого шляху; завдяки ретельному збереженню пам'яті про минуле, завдяки добре розвинутій історичній науці вона бачить добрі результати своїх предків і намагається їх наслідувати. Але всі великі цивілізаційні успіхи мали циклічний характер. Усе починалося зі стану стагнації, а далі були підготовка до виходу із цього стану, пожвавлення, піднесення, стабілізація і знову криза. Цього кола не уникнути доти, доки існуватиме непогрішимий ідеал, створений у свідомості людини протягом століть церковним порядком.

Той ідеал супроводжував цивілізацію у часи як криз, так і піднесень і в усі часи залишався ідеалом. По ньому звіряли свій духовний і фізичний стан вельможні особи й прості люди, цей ідеал панував над свідомістю маси простих людей. Сіючи у свідомості сумніви й острах перед «страшним судом», він змушував ретельніше придивлятися до минулого досвіду. Людина у кризах і стагнації шукала невідповідність її дій ідеалу. Хоча ідеал дозволяв певну свободу дискусії, власної думки, але лише для аналізу відповідності йому дій і помислів. Порівнюючи успіхи з ідеалом і відповідність

своїх помислів і дій успішним моментам життя цивілізації, людина, сформована церковним порядком, зумовила циклічність життя своєї цивілізації, і ця циклічність постійно переслідує її. Ідеал у західній цивілізації історично змінювався, але циклічність лишилася. Те саме стосується й інших цивілізацій, підвладних свого часу церковному порядку. У тому й схожість церковного порядку із китайським конфуціанством.

Однак на відміну від китайського конфуціанства «церковний порядок» свій ідеал не ототожнював із формою організації цивілізації, як було і є в Китаї протягом тисячоліть. Суспільства, котрі формувалися під впливом церковного порядку, не були у своїй інституційній організації прив'язані до його функціональних структур. Церковний порядок мав організаційну й духовну владу лише над конкретною особистістю, а над суспільством загалом він мав владу лише через владу над кожним його членом. Заради влади над кожним членом суспільства окремо слід було допустити можливість особистості бути нею і відчувати себе нею. А почувати себе особистістю людина могла, лише відчуваючи увагу свого духовного зверхника, що стало можливим у доступі кожного члена суспільства до таїнств церкви.

Особливим було таїнство сповіді. Відносини церковного порядку й особистості, інші таїнства кожна людина розуміла як зв'язок її з Богом через посередника, котрим був церковний порядок. Християнство дало зрозуміти, що із трьох дочок матері Софії – Віри, Надії й Любові – найважливіша і найскладніша для розуміння Любов. Маючи монополію на тлумачення поняття «любов», церковний порядок отримував владу над кожною особистістю зокрема, а через неї над усім суспільством. Конфуціанство робило людину гвинтиком системи, не будучи її індивідуальним духовним наставником, усі члени суспільства згідно з конфуціанською ідеологією були її будівельним матеріалом, без них ця ідеологія не була б можливою. Церковний порядок існував як самодостатній цілісний організм, працюючи із кожним членом суспільства індивідуально. Для кожної людини було очевидним, що «церковний порядок» існує як каста, котра взяла на себе

важку справу і несе людям духовність, але не було помітно, що люди віддають церковному порядку свої душі й саме їхнім коштом він зростає, стає інституціоналізованим інструментом влади над ними.

Одночасно церковний порядок був інструментом єднання людей у суспільство, на основі його інституціональних структур виникли держави сучасного типу. Згадаймо хоча б кардиналів-державників XVII–XVIII ст., легендарних Рішельє, Мазаріні та ін. Із таїнства сповіді й інших таїнств, несених людям церковним порядком, постали ідеї демократії й народовладдя, але із часів його духовного панування лишилося й усвідомлення джерела «демократії».

Тож «демократія» – таїнство? А у чому її сенс? Якщо аналізувати сутність демократії грецької, то вона полягала у «змові» членів певної спільноти на протипагу всьому навколишньому світові. «Змовники» допускалися до «таїнств» усередині громади, як, скажімо, в Афінах – до обрання на деякі владні посади тощо. Виборною була судова влада. Адже суд – основа посвяти у таїнства громади. Не зумів пройти суд – став чужим серед чужих, оскільки доступ до «таїнств» своєї громади людина втрачала, а до чужої приєднатися було складно, не кожен мав таку можливість.

Судова влада в Афінах була виборною шляхом жеребкування, обрання архонта віддавалося на волю богів, й до участі в жеребкуванні допускалися всі громадяни полісу, тобто всі посвячені в «таїнство». Знову бачимо «ідеал», аналог його зразка тримав за основний духовний інструмент церковний порядок. Ідеал церковного порядку був єдиний і непогрішимий, його не можна було ставити під сумнів, до нього слід було прагнути. В афінській демократії ідеал не був константою й «річчю в собі», його сутність полягала у мудрості рішення на поточний момент. Боги були мудрими лише у прийнятті конкретного рішення в певний момент, загалом же вони були просто більш могутніми й умілими, ніж люди. Тож очевидним є джерело демократії грецької, античної, й демократії західної. Джерелом першої було усвідомлення недосконалості усього суцього в природі, оскільки не все було підвладним бажанням людини й складалося за її прагнення-

ми. Джерелом другої було прагнення усвідомити велич сутності усього суцього в природі й намітити правильні, найкоротші шляхи до досягнення вищого рівня відповідності особистості ідеалу. Антична людина усвідомлювала свою недосконалість перед природою. Людина, підвладна церковному порядку, навпаки, вбачала себе вищою перед природою як сукупністю окремих її компонентів, але нищою перед сутністю усього суцього в природі, завдяки котрій сама природа й могла існувати¹⁶. Сутність усього суцього в природі кристалізувалася в «ідеал», котрий був призначений церковним порядком на роль «Бога».

Не слід у контексті дослідження ролі Церкви і церковного порядку оминати питання походження й сутності демократії, оскільки вона є титульною характеристикою західної цивілізації, інші цивілізації лише прагнуть досягнути її. Демократія містить у собі найрізноманітніші поняття. Свобода, вибір, громадянські права, права людини та їхня святість для суспільства – основні характеристики демократії. Щодо прав людини і громадянських прав – їх може забезпечити лише держава, оскільки вона декларує ці права й утворює інституції їхнього захисту; складніше із сутністю свободи і правом вибору. Свободу слід захищати, відповідні й повноважні інституції для цього також необхідні. Вибір слід робити щосекунди, у тому й полягає чергування «рівняння–нерівність», «0» і «1». Вони провокують одне одного, завжди за рівнянням виникає нерівність. Отже, право вибору є природним і його неможливо позбутися. Не дивно, що людство майже «канонізувало» його. Поняття свободи і права вибору часто поєднуються у понятті «свобода вибору». Слід спробувати змоделювати ситуацію із правом вибору, тоді буде можливість з'ясувати її сутність. Подальше дослідження ролі Церкви і церковного порядку, котрий формувався протягом століть і формував світогляд сучасної західної цивілізації, має для цього надто велике значення.

¹⁶ *Еліаде Мірча*. Мефістофель і Андрогін. – С. 66–68.